

ATINA'DAKİ DEMOKRASİDEN ORTA ÇAĞ'A KADININ DÜNYASI VE KADIN FİLOZOFLAR

Prof. Dr. Rukiye Akkaya Kia*

GİRİŞ

Bir öğrenci dersin ortasında birden bire sordu: “bize ders için tavsiye ettiğiniz kitapları inceledim, içlerinde hiç kadın düşünür, kadın siyaset kuramcısı ya da kadın hukukçu yok. Acaba gerçekten mi yok yoksa yer verilmiyor mu?” Şaşkırtan sorusu ile bu çalışmanın gerçekleştirilmesinin yolunu açan Elif'e teşekkür ediyorum. Cevabı bulmak için Antik'lerin kalıntıları arasından geçerek, yazılı tarih içinde az ya da çok bir yer tutmuş kadınların isimleri üzerindeki “unutulmuşluk” perdesini açmak ve bu kadınların yaşadıkları dönemin özelliklerine yeniden bakmak gerekiyor. Elbette her çağın kendine has dinamikleri; kadınların sosyal yaşamdaki, ekonomik alandaki, siyasi düzeydeki ve sanattaki yerinin neresi olduğunun belirlenmesinde etkin oldu. Bu dinamiklerin büyük bir kısmı, kadının dünyasına dışarıdan gelmektedir. Başka bir deyişle kadınların hemen her alandaki düşünsel üretimlerinin değeri ve kalıcılığı bizzat kendileri tarafından belirlenmediğinden çoğu zaman unutulmaya ya da unutturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ihmal edilmiş bir yöne dikkat çekmek amacıyla Antik Yunan ile modern zamanlar arasındaki dönemde yaşamış ve üstü tozlanmış bazı kadın isimlerinden bahsedilecektir. Modern döneme erişmiş kadınların kimlikleri ve çalışmaları ile ilgili kaynaklar daha fazla olup “kadının/kadınlığın kurtuluşu” üzerine pek çok araştırma vardır. Dolayısıyla burada eril Antik dönemde ve eril Ortaçağ'da yaşamış, söyleyecek sözü olmuş ve bunu ifade etmekten çekinmemiş bazı kadınların isimlerine yer verilecektir.

I. ANTİK YUNAN'DAN ORTA ÇAĞ'A “BİLGİ-SEVER” YA DA FİLOZOF KADINLAR

A. Atina'da “Eril” Demokrasi

1. Kadın İmgesi ve Kadınların Dünyası

Atina demokrasisinde; kadının yaşama alanı, ev ile sınırlıdır. Tamamen gündelik özel yaşamın süregittiği bu yer, kadının kocası ve erkek çocuğu dışında evin diğer tüm erkeklerine ve hatta erkek kölelere dahi kapalıdır. Antik dünyanın kadınları; yurttaşların eşleri, anneleri ve kızlarıdır. Köle ya da metek olan kadınlar da kendi sınıfının ve ayrıca cinsiyetinin getirdiği yükümlülükler altındadır. Kadın, zaten kendi iradesine, mal varlığına ve bugün anladığımız gibi bir özgürlüğe sahip değildir. Babasının, kocasının, en büyük erkek çocuğunun o da yoksa en yakın erkek akrabasının koruması altındadır. Bu kadın,

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

ne kadar soylu ve varlıklı olursa olsun, siyasal yaşama katılabilme hakkını elde edememiştir. Bu açıdan kadınlar, Atina'daki demokratik yönetimin en küçük ama ebedi azınlığını oluşturmaktadırlar¹.

Öyle görünüyor ki ister aristokrat ister diğer sınıflardan olsun; kadın çocukları, evin gündelik işleri ve ev ekonomisi ile meşguldür. Eğer kendi hizmetine verilmiş kölesi varsa tüm işler, evin hanımının nezareti ile ama köle tarafından yapılır. Bir kadının ya da bir erkeğin evlenmemesi düşünülemez. Hatta evlenmemek, geç evlenmek ve çocuk doğurmayı reddetmek Sparta sitesinde bir suç olarak değerlendirilmiştir. Kardeşler arası ve ayrıca usul ve fûru ile evlenme yasağı vardır². Bununla birlikte ilginç bir biçimde Antik Yunan dilinde bugün bizim hukuki bir ilişkiyi ya da bir hukuki kurumu ifade ettiğimiz "evlilik" terimi yoktur. Onlar bu ilişkiyi herhangi bir akit gibi, tarafların birbirlerine söz vermelerini içeren "engue" (έγγυή, έγγυήα) diyorlardı. Bunun için "engue"; bir kadın ile bir erkeğin birleşmesinin meşruiyet koşullarını onaylayan, birlikte yaşamın masraflarının kimin tarafından karşılanacağını belirten ve bu birleşmeden doğan çocuğun yasal olarak "tanınacağını" ifade eden bir anlaşmadır. Diğer taraftan, kadının ve erkeğin sadece kendi serbest rızaları ile ve yine kendi aralarında bu sözleşmeyi gerçekleştirmesi söz konusu bile değildir. Evlilik, her şeyden önce iki "ev" arasında, iki aile arasında yapılan bir anlaşmadır. Anlaşmayı; şahitlerin huzurunda gelinin ve damadın babaları ya da bu birleşmeye rıza gösteren vasileri gerçekleştirmektedir. Ama gerçek bir evlilik için sadece anlaşma yapması yeterli olmayıp, tarafların aynı evde birlikte yaşaması zorunludur³.

Gerçek bir evlilik ile evlilik anlaşması birbirinden neden farklıdır? Çünkü kız ve erkek çocukların da çok küçük yaşta vasilerinin kararı ile evlendirilmesi söz konusudur. Bu "evli" çocuklar, birlikte bir yaşam kurma yaşına gelinceye kadar kendi ailelerinin yanında yaşamaya devam ediyorlardı. Çocukluğun, ergenliğin ve evliliğin iç içe geçtiği bu yapıda, çekiciliğini erken yaşta kaybeden kadın, çok sıkı ahlaki kurallarla kuşatılmıştır. Kadın, sadece evlilik ve doğum yoluyla sitenin nüfusunu besleyen bir araçtır ve başka bir değer atfedilmemiştir. Tek eşlilik esastır. Bir kadının boşanma hakkı, kocanın kötü davranışları ve sadakatsizliği alenen bilinecek kadar yoğun ve sürekli ise kabul edilmektedir. Kocanın zinası çoğunlukla göz yumulan bir durum iken; kadının zinası kesin olarak boşanma nedenidir. Kocanın karısını boşaması ise bir kadın için en onursuz durum olarak görülmektedir. Bununla birlikte Antik Yunan'da her ne kadar erkeklerin kendi aralarındaki arkadaşlığı hoş karşılsansa da evli bir erkeğin başka bir kadınla evlilik dışı ilişki yaşaması eleştirilmiştir. Meteklerin kadınları yani yurttaş olmayan bir Atinalının eşi ya da kızı olan kadınlar da Atina'nın özgür kadınları gibi hemen hemen aynı hayatı büyük bir özen içinde yaşamaktadırlar. Bununla birlikte meteklerin eşleri ya da kızları çarşıda-pazarda daha rahattırlar. Çalıştığı ya da dışarıda yalnız başına dolaştığı gerekçeyle ayıplanmaz. Her şeyi ile efendisine ait olan kadın kölenin yaşamı hakkında ise pek az şey biliyoruz. Kalıntılar bize kadın kölelerin de madenlerde ve

¹ Claud Mossé, Les Femmes dans la Grèce Antique, éd.Complexe, Paris, 1991, s.52-53.

² Recai G. Okandan, Umumi Hukuk Tarihi Dersleri, İstanbul, 1951, s.281.

³ http://www.stoa.org/projects/demos/article_low_glossary?page=all&greekEncoding#section_29 (Görülme tarihi 09.09.2013)

taş ocaklarında, tıpkı erkekler gibi çalıştırıldığını göstermektedir. Demek ki köle, yani bir eşya bir mal statüsünde alınıp satılan kadın, cinsel kimliği açısından diğer kadınlar gibi algılanmamıştır. Ayrıca köle kadın, istendiğinde efendisinin bedensel arzularını da gidermek durumundadır. Hâteren'ler⁴ ise Atina'nın gerçekten özgül kadınlarıdır⁵.

Antik Yunan'ın kafasındaki kadın imgesi, muhafazakârdır. Kadın, ortalıkta bulunmayan, erkeğin ayağına da dolaşmayan yani kendisinden söz ettirmeyecek kadar erdemli olmalıdır. Kadın erkek eşitliğinin hiçbir biçimde hayal dahi edilemediği bu demokraside; varlıklı ve soylu kadın, tam anlamıyla harem yaşamı sürmektedir. Dahası görünmez olmak, yalnız erkeklerin memnuniyetini belirtmemektedir; aynı zamanda bunu başarabilmek bir erdem olarak değerlendirilmektedir⁶. Belki bu yüzden Sokrates'ten beri adını saygı ile andığımız ateşli filozofların cümleleri arasında kadın soyu üzerine cümleler bulabiliyoruz. Ancak bu cümleler, erkeklerin ve eril bir dünyanın kadınlar üzerine anlatımlarıdır. Açıktır ki bu anlatımlar arasında kadınların kendi sözlerine hemen hemen hiç yer verilmemiştir.

Antik dünyada kadınların da erkekler gibi eğitim alabildiği ya da okuma-yazma öğrendiği kurumlar yoktur. Ancak Hâteren'lerin yaşadığı yerler ve felsefe meraklısı olduğu için kapılarını herkese açan varlıklı kadınların evleri, aynı seviyedeki eğitim yerleri olarak görülmüştür. Kadınlar için sunulan bilindik yaşam alanları dışında özgür ortamı bakımından eşit değerlendirilen bu mekânlar -ilginç bir biçimde- adı kötüye çıkmış kadınların girip-çıktığı, zaman geçirdiği yerler olarak anılmaktadır⁷. Mabetler, kadının dünyevi yaşamdan tamamen soyutlandığı ve komün yaşamın esas olduğu yaşam alanıdır.

Daha sonraki yüzyıllarda, farklı kurallarla yeniden düzenlenen bu mekânlar Orta çağların manastırlarına dönüşmüştür. Kendi iradesi ile ya da çeşitli nedenlerle bu mekânlara giren kadın, cinsiyetinin getirdiği tüm uzantılardan ve tüm tuzaklardan arındırılmıştır. Bununla birlikte manastırlarda hatırı sayılır ölçüde dünyevi kadınlar da eğitim almıştır. Erkeklerin; asker, şövalye, çiftçi ve efendi imgesine karşılık, hemen hemen XII. yüzyıla kadar okuma-yazmanın "papaz ve kadın" işi olarak değerlendirilmesi⁸ düşündürücüdür.

2. Antik Yunan'ın Filozof Kadınları

Evlilik ve çocuk bakma yükümlülüklerinden arındırdığı için ilk feminist öncü olarak övülen Platon, kadının daha en baştan yaratılışında kusurlu bir yön bulur. İlk kadın, korkak ve rezil erkeklerin soysuzlaşmasının ürünüdür⁹. Başka bir deyişle kadın; cinsiyet olarak erkeğin yalnızca zıttı değil, başlangıçtan beri erkek cinsine atfedilen niteliklerin de zıddını temsil etmektedir. Kadın, evrenin yaratılışında ve varlıklar hiyerarşisinde, aşağı varlıklar içindedir. Da-

⁴ Mabetlerde yaşayan, çoğu seçkin ailelerden gelen genç kadınlar.

⁵ Mossé, s.53-63.

⁶ Marit Rullmann vd., *Kadın Filozoflar Antikçağ'dan Aydınlanmaya Kadar*, Cilt 1, Çeviren: Tomris Mengüşoğlu, Kabalı Yayınları, 1996, s.23-24. Egon Friendell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çeviren: Necati Aça, Dost Yayınları, Ankara, 2004, s.184.

⁷ Friendell, s.184.

⁸ Rullmann, s.71-74.

⁹ Karl Raimund Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Platon Cilt I*, Ankara, 1967, s. 40.

hası Platon'un gözünde; kadın, akıl dışı olandır ve cins olarak tek fonksiyonu üremektir¹⁰.

Antik dünyanın erkek filozofları arasında kadınların adı neden hiç anılmaz? Bilge-filozof değil de "bilgi sever" oldukları için belki de. Çünkü felsefeye meraklı, öğrenen ve tartışan bu kadınlardan geriye sadece bazı parçalar ve şahit oldukları olayların kulaktan kulağa aktarılan hatırları kalmıştır. Ayrıca bu kadınlar, erkekler gibi serbestçe düşünme ve yazma yerine daha çok -tüm şikâyetlerine rağmen- hocalarının kendilerine verdiği yazma ve kopyalama işleyle uğraşmışlardır¹¹. Öte yandan isimleri görmezden gelinse de günümüze kadar ulaşan kaynakların pek çoğunun, felsefe dağarcığının en önemli parçalarının onlar sayesinde korunduğunu hatırlamak gerekir. Bu kadınlar okul kurmamışlardır; ama Antik felsefenin düşünce dünyasına her birinin farklı kapılardan girdiği görülmektedir. Epikür okulundan **Léontium**, Stoacılardan **Porcia**, Kiniklerden **Hpparchia**, yeni Platonculardan **Hypatia** ve Sokrat'a ilham veren **Aspasia**¹².

Aziz Photius'dan (İ.S. 304 civarı) Sopastre'a verilen yazılara göre; Stoacı Apollonius, Antik Yunan'ın ve Roma dünyasının filozof kadınlarını anlatan bir kitap yazmıştır¹³. Yeni Platonculuğun en güçlü temsilcisi ve Hıristiyanlık ile Antikite arasında hiç şüphesiz en önemli köprü olan İskenderiyeli Clamentus da Platon'un "Akademiasında"ki bazı kadın filozofların isimlerini vermektedir. Örneğin "Derlemeler"deki (**Stromates**)¹⁴ anlatımına göre; **Laërce**, Platon'un yaşamını ve eserlerini bütün detayları ile inceleyen bir çalışma yapmıştır¹⁵.

Adını yaşadığı dönemin okulundan alan Skolâstik Sokrates, eldeki bilginin Antiklerden kalan kısmını yeniden gözden geçirdiği tarih kitabında (**Histoire de Sokrates**) Antik dünyanın bazı kadınlarını ve özellikle Hypatia'yı anmıştır. Uzun bir aradan sonra, isimleri çok uzun bir dönem neredeyse hiç anılmayan bu kadınların yaşamlarını, çalışmalarına konu edinerek bu isimleri günümüze ulaştıran eserler Aydınlanma çağında yazılmıştır. Önce Jo. Co. Wolf tarafından, 1735'te Hamburg'da "**Fragmenta et elogia mulierum graecorum**" yayınlanmıştır. Arkasından 1747'de Wittenberg'de Ph. Jo. Wernsdorf "**Quatre dissertations sur Hypatie**" isimli çalışmayı Latince olarak basmıştır. 1761'de Ménage, "**Abrégé de l'histoire de la vie des femmes philosophes de l'Antiquité**" **Appendice à la traduction des Vie de Diogène Laërce (T.III.)** başlığı ile Amsterdam'da, geçmişte yaşamış filozof kadınları anlatan kitapların

¹⁰ Rukiye Akkaya Kia, "Hukukun Kadına Bakışı: Ergen ve Eşit Olamama Hali", EÜHFD, C XIII, Sayı 1-2, Yıl 2009, s.89.

¹¹ Régina Pietra, Les Femmes Philosophes de L'Antiquité Gréco-Romaine, Paris, 1997, s.8.

¹² Pietra, s.11.

¹³ Gilles Ménage, Histoire des femmes philosophes, Traduit du Latin par Manuella Vaney, Arléa, Paris, 2003, s. 11.

¹⁴ Kilise babaları içinde çok önemli bir isim olan İskenderiyeli Clementus, pagan bir kültürün içine doğmuştur. Daha sonra Hıristiyan inancını seçmiş olmasına rağmen Antik dünyanın felsefi bilgisine/bilgeliğine hayranlık duyuyordu. Bu hayranlık, çalışmalarında yer alan bazı ifadelerde açıkça görülmektedir. İskenderiyeli Clementus, Antik dünyanın kadın-erkek tüm filozofları için "Atina'nın çocukları" deyimini kullanmıştır. <http://remacle.org/bloodwolf/eglise/clementalexandrie/stromates4.htm#II> (Görülme tarihi 29.07.2013)

¹⁵ Ménage, s.40.

üçüncüsünü çıkardı. Böylece ve bu çalışmalar sayesinde, Antik çağın adı unutulmuş filozof kadınlarının kimler olduğunu biliyoruz ve yaşamlarını takip edebiliyoruz¹⁶.

İyi ki zor ve sınırlı koşullarda, Antik Yunan dünyasında felsefeyle evrenin kurallarıyla devletin ve toplumun kaynağıyla ilgilenen kadınlar vardı. Yoksa arkeolojik çalışmaların bu denli gelişmesine rağmen, çok kalabalık bir "kadın düşmanı" filozoflar kitlesinin, kadınlar üzerine söyledikleri kolayca onaylanmış olacaktır.

Günümüzün kurumsallaşmış yaygınlaşmış eğitim sistemi olmadığı için kadının eğitimi, ailesinin ya da kocasının yaşam koşulları ve eğitim durumu ile doğrudan ilgilidir. Bu yüzden Antik dünyada, felsefenin babadan kıza ya da kocadan karısına geçmesinin genel bir durum olduğu söylenebilir¹⁷. Antik Yunan'da, belli bir tarihsel döneme kadar "kadınların eğitimi", bizzat kadının kendisine yabancı bir nosyondur. Eğitim alabilmek bir tarafa, okuma yazma öğrenmek için biricik alternatif, eğitilmiş bir babanın kızı ya da eğitilmiş bir kocanın karısı olabilmektir. Bu yüzden Milet'li Aspasia, kızların da tıpkı erkek çocukları gibi eğitim alabilecekleri bir okulun açılmasını istiyordu. Aspasia, Sokrates'in öğrencilerine verdiği dersleri dinleme olanağı bulmuş ve Sofistlerin pek çoğunu evinde ağırlama şansına sahip olmuştur. Akıllı, eğitilmiş, okuryazar olması dışında filozoflara görüşme, onları evinde ağırlama şansını yaratan Perikles ile yakınlığıdır. Hakkında yapılan dedikodulara ne aldırış etti ne de alenen yapılan aşağılamalardan yıldı. Sözcüğün tam anlamıyla Atina'nın kadınlara karşı tavrına başkaldırıyordu. Perikles'in önce sevgilisi, sonra karısı oldu. Retorik öğrendi, şiirler yazdı. Bir erkek çocuk doğurunca Atinalı'lar ona daha çok kızdı. Perikles, ömrünün sonuna doğru kendi hazırladığı yasaya aykırı biçimde, bu oğlunu Atina vatandaşı olarak kaydettirebildi. Oysa Aspasia, Atina'da bir metektir. Perikles'in söylevlerini yazmakla, Atina'nın şanlı başkomutanının aklını çalmakla suçlanmıştır¹⁸.

Hem bir metek hem de kadın, üstelik felsefe merakı da iyice bilinir olduğunda, Platon bu durumu kabul edilemez bulmuştur. Platon; Meneksenos diyalogunda, aslında hayranlık duyduğu Perikles'in düştüğü durumu dolaylı bir biçimde anlatır. Bir kadının felsefe ve retorikle uğraşmasının akıl dışılığını hafiften alaylı cümlelerle anarken, Perikles'in ünlü "Cenaze Alayı Söylevi"nin Aspasia tarafından yazıldığını ima etmektedir. Bir başka deyişle Atina'nın en güçlü ve en sevilen komutanlarından biri açıkça bir kadının eline düşmüştür. Atinalılar bu duruma karşı bir şey yapamadığı gibi ünlü söylev, bu istenmeyen kadının elinden çıkmadığıdır. Burada, bir başka yönden hitabet sanatının yani bir kadının ellerinden çıkan bu "söylev" in, halkı aldatmaya yönelik bir araç olduğu da dolaylı olarak söylenir¹⁹.

¹⁶ Pietra, s.15.

¹⁷ Rullmann, s.36.

¹⁸ Pietra, s.13 ve 22. Ménage, s.15. Plütarkos, Perikles'in yaşamın üzerine yazdığı eserde Aspasia hakkında pek aşağı bir tondan konuşmuştur. Ménage, s.16. Mossé, s.62-63. Paule Paganon, Femmes remarquables dans le monde Antique, éd.Vuibert, Paris, 2009, s.158-161.

¹⁹ Platon, Meneksenos, Çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s.32-33.

Sokrates'in etrafındaki felsefe meraklıları arasında, bir de Diotime vardır. Pythagoras'çı bu seçkin kadını Sokrates çok iyi tanıyordu. Bazı kaynaklar, Diotime'nin hayali bir kadın olduğunu, Platon'un Aspasia'nın adını anmadan, aslında eserinde ona yer vermek istediğini belirtmektedirler²⁰. Hocası Sokrates ile Diotime arasındaki tartışmalara ve konuşmalara diğer öğrencilerin de tanıklık ettiği atmosferi, şatafatlı bir üslupla aktaran Platon; "Şölen" adlı eserinde, Diotime'i Sokrates'in ağzından "iyi ve aşk" kavramları üzerine uzun uzun konuşturur²¹.

Halka açık yapılan derslerinin, açıkça kadınlara yasak olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak Platon, Akademia'sında kadın öğrencilerin kalmasına izin vermiyordu. Felsefe düşkünü bir kadın Lasthénie, Platon'u dinleyebilmek için erkek kılıfına girerek, gizlice diğerlerinin arasında karışırıyordu. Arkadyalı idi. Gerçi onun Platon'un yeğeni ve çömezi Speusippe'ye âşık olduğu ve onu görmek için bu yolu denediğini söyleyenler de vardır. Ama aslında Lasthénie, yeğen Speusippe ile bu dersler sırasında tanışmıştır²². İskenderiyeli Clamentus, "Derlemeler"inde (**Strometes**), Lasthénie'nin Platon'un tüm derslerini düzenli takip ettiğini belirtmektedir²³.

Atina dışında da felsefe ile uğraşan başka kadınlar vardır. Örneğin adını çokça andığımız Pythagoras'ın karısı Theano da bir matematikçiydi. Karısı ve kızları, onun kurduğu topluluğun diğer 28 kadın üyesi arasında idi. Topluluk dağıldığında, Theano geride kalanların rehberi ve hamisi oldu. Yaşamı hakkında çok az şey bildiğimiz Pythagoras, öğrencilerine yönelik dersleri dışında kızı Damo ile görüşlerini paylaşıyor ve bu bilgilerin bir sır gibi saklanmasını istiyordu. Damo, topluluğun dağıtılmasından sonra, babasının hiçbir zaman yayımlanmamasını istediği yazılarını ve notlarını muhafaza etti. Böylece Pythagoras'un düşünceleri günümüze ulaşma olanağı buldu²⁴.

Matematiği, evrenin temeli olarak gören ve çarpım tablosunu ilk kez kullanan filozof Pythagoras, karısının ve kızlarının yetişmesinde emeğini esirgememiştir. Kadınların hiçbir değerinin olmadığı bir ortamda; genel olarak kadınların eğitim görmesi gerektiğini, kadın ile erkeğin öğrenme kapasitesi bakımından eşit olduğunu söylemekteydi. Büyük geometri ustasının sayılara tutku ile bağlandığı, sayılarla bazı kavramlar ve varlıklar arasında sembolik ilişkiler kurması ilginçtir. Ona göre, tüm sayı sistemi içinde kadını, yani dişiliği temsil eden sayı iki idi²⁵.

İskenderiye Kütüphanesi'nin yok oluşuna ilişkin anlatımlarda okuduğumuz en önemli isim; Hypatia'dır. Matematikçi ve filozof Theon'un kızıdır. Kendisi de bir matematikçi olarak yetişmiştir. Hypatia, babası tarafından eğitildi ve genç yaşlarından itibaren babasının öğrencilerine dersler vermeye başladı. Hiç evlenmemişti. O dönemin koşullarında pek de makbul sayılmayan bu durum karşısında, babası Theon; "yaşamımı bir erkeğe bağlayamayacak kadar

²⁰ Pietra, s.14.

²¹ Platon, Symposion (Şölen), Çeviren: Cenap Karakaya, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2000, s. 64 vd.

²² Pietra, s.21.

²³ Ménage, s.40.

²⁴ Rullmann, s.36. Pietra, s.19.

²⁵ Rullmann, s.36.

özgür ruhlu" olduğu için kızının, Hypatia'nın evlenmeyi reddettiğini söylemektedir. Bazı araştırmacılar, Hypatia'nın Atina'da "Asclépigéniaé"da eğitim gördüğünü iddia etmişlerdir²⁶. Aritmetik ve cebir konusunda, Diophante'nin çalışmalarına açıklamalar ve yorumlar yazmıştır. Platon ve Aristoteles'in eserlerini çok iyi incelemiş olan Hypatia; İskenderiye'deki derslerinde Kinikleri sembolize eden özel bir manto giymektedir²⁷.

Hıristiyanlığın yaygınlaştığı ve muhafazakârlığın arttığı bir döneme kucak açan, Kuzey Afrika'nın eski bilim merkezlerinde bir avuç insan yeni Plâtonculuğu ve Antiklerden kalan bilgiyi yaşatmaktadırlar. Ancak bu aşırı gruplardan birinin saldırısı sonucu paramparça edilen Hypatia, Kilisenin karşı çıktığı ve öfke duyduğu²⁸ şeylerin; hoşgörü, akıl ve doğa bilimlerinin sembolü haline gelmiştir.

Bizans İmparatoru I. Teodosyus'un Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesinden sonra tüm pagan inançlar, semboller ve ayinler yasaklanmıştır. Dahası herkesin vaftiz edilerek Hıristiyanlığa dönmesi istenmiştir. Hypatia; yeni doğan dinin, düşünce ve araştırma ortamına getirdiği baskıyı görmüştür. Kilise, vaftiz olmayı ve Hıristiyanlığın öğretilerini kabul etmeyi reddettiği için onu büyücülük ve fahişelik yapmakla suçlanmıştır. İskenderiye başpiskoposu olan Cyrille, Hypatia'yı herkesin önünde Antiklerden kalan pagan kültürünü öğretmek ve övmekle itham ettiğinde, vaftiz olması, kitaplarını yakması ve İsa'nın yoluna girmesi gerektiğini söylemiştir. Hypatia, yine aynı kalabalığın huzurunda, düşüncenin imana galebe çalacağını belirtmekten çekinmemiştir. Zamanın sonsuzluğunda evrenin varoluş kurallarını araştıran ve düşünen bu kadın özellikle elipslerle ilgilenmiştir. Fanatik Hıristiyan dindarlar, Yahudiler ve küçük bir grup olan paganlar arasında yaşanan gerginliklerin tüm şehri huzursuz eden boyutlara ulaştığı bir ortamda, İskenderiye valisi ve babasının öğrencisi olan Oreste ile yakın arkadaşlığı da dikkat çekmiştir. Fanatik Hıristiyanlar tarafından öldürülen Hypatia'nın vücudu Cinaron'da yakılmadan önce paramparça edilmiştir. Adını, temsil ettiği mirası ve özellikle kadınlığını aşağılamak için vücudunun her bir parçası İskenderiye sokaklarında dolaştırılmıştır²⁹. Hypatia'nın öldürülme nedeni ve şekli bugün hala hassasiyetle yaklaşılabilir bir konudur. Skolâstik Sokrates, tarih kitabında (*Histoire de Socrate*) Hypatia'nın nasıl öldürüldüğünü detaylı olarak anlatır³⁰. Bazı araştırmacılar Hypatia'yı fanatik Hıristiyanların gazabına uğramış bir bilim şehidi olarak anarlar, bazıları için Hıristiyanlığın doğduğu ilk yılların masum kurbanıdır³¹.

Pagan, güzel, genç bir kadın, dindarlar tarafından vücudu paramparça edilerek öldürülmüştür. Bu, kuşkusuz sadece bir kadının trajik sonu değil; eski dünyanın mirası olan ve Antiklerden kalan bilginin artık kesin bir yasak

²⁶ Maria Dzielska, Hypatie d'Alexandrie, Paris, 2010, s.167. Hypatie'nin eğitim için babası tarafından İtalya'ya ve Yunanistan'a gönderildiğini belirten kaynaklar da vardır. Paganon, s.185.

²⁷ Pietra, s.73. Ménage, s.41-45.

²⁸ Roy Macleod (Derleyen), İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünya'nın Öğrenim Merkezi, Çeviren: Elif Böke, Dost Yayınları, Ankara, 2006, s.25, 191.

²⁹ Pietra, s.75.

³⁰ Ménage, s.41.

³¹ Dzielska, s.13.

ile karşılanması anlamına gelmektedir. Bu yasağın daha sonradan üretilen ideolojik gerekçeleri, doğan yeni siyasi-dini atmosferle uyumudur. Hypatia da Aydınlanma döneminde yeniden keşfedilen Antik dünya gibi yeniden keşfedilmiştir. Aklın hâkimiyetini övmesi, dini otoriteye karşı çıkmasıyla Hypatia'nın yaşamı ve özellikle öldürülüş şekli arasında ilişki kurulmuştur. Voltaire, Felsefe Sözlüğü'nde Hypatia'ya kısa da olsa yer vermiş; Onu, "İskenderiye'de, Theodosyus dönemine Platon ve Homeros öğreten kadın" olarak tanımlamıştır. Edward Gibbon "**Histoire de la décadence et de la chute de l'empire Romain**" adlı eserinde, Hypatia'nın yaşamına ve özellikle öldürülüş şekline geniş yorumlarla yer vermiştir³².

Cyrille daha sonra Roma Kilisesi tarafından aziz ilan edilmiştir. Kilise Hpatia olayı ile ilgili hiçbir zaman resmi bir açıklama yapmamıştır. Hypatia'nın yazdığı ve günümüze ulaşmış olan **Coniques, Aritmhétique** ve **Traité d'astronomie** adlı kitapları, bugün Vatikan kütüphanesinde korunmaktadır³³ ve bu durum ancak büyük bir tesadüf olarak değerlendirilebilir.

İ.S. IV. yüzyılda, Hypatia'nın çağdaşları olan Sôsipatra, Anadolu topraklarında yaşayan, en orijinal ve Roma döneminin en ünlü kadın filozofudur. Perge'de kurduğu okulda, Platon'un mistik yönlerini öne çıkaran dersler vermiş ve sonunda bir gizem (*occült- Caldaïque*) tarikatı kurmuştur. Plutarkos'un kızı da "Asclépigénia"da, felsefe ve matematik eğitimi görmüştür ve felsefe ile yakından ilgilenen kadınlar³⁴ arasında anılmaktadır.

B. Eril Orta Çağ

1. Kadın İmgesi ve Kadınların Dünyası

Orta çağlar; kadını sosyal durumuna göre bakire, dul ya da evli kadın olarak gruplandırır. Yaşına göre, genç ya da yaşlı bir bedene sahiptir. Hiyerarşik konum bakımından; kraliçeler, prensesler ve soylu kadınlar diğer tüm kadınlardan ayrılır. Elbette imge çok açıktır. Statüsü ne olursa olsun "kadın" kelimesi, bütün katmanların kadın cinsiyetini içine alır. Bu dönemin anlayışıyla kadın; fiziksel olarak zayıf, ahlaki bakımdan kırılabilir, daima bir erkeğin korumasına muhtaç ve kendini günden güne şiddetle sakınması gereken bir varlıktır. Ama kadın, Atina demokrasisinde olduğu gibi tamamen dışlanmaz. Konumu, "aşığı" görülse de erkeklerin dünyasından tamamen soyutlanmış ve hapsedilmiş değildir. Orta Çağ kadını, ister şatoda ister bir köyde yaşasın, öncelikle evin "bekçisi" ve düzenleyicisidir. Kadın, hangi zümre içinde olursa olsun her zaman bir aşk imgesi, şefkatin ve koruyuculuğun sembolü olmuştur. Öyle ki I. François; "Kadınsız bir dünya, baharsız geçen bir yıla ve goncası olmayan bir bahara benzer" diye yazar. Kadın ahlaki ve dini kurallar nedeni ile ne kadar kısırlansa da özellikle dini imgelerde cinsiyetini yer değiştirmesi ile özel bir kutsallık alanına yerleştirilir. Bilindiği üzere kadınların dünyasında, özgürce yaşama imkânı olan erkek, sadece ve ancak İsa'dır. Erkeklerin dünyasında ise özgürce dolaşan ve her mekânda bulunması meşruyet kazanmış tek kadın Meryem'dir. Cinslerin birbirlerine karşı siyasi, sosyal ya da onur bakı-

³² Dzielska, s.15 ve s.166.

³³ Paganon, s.186.

³⁴ Dzielska, s.167.

mından rekabeti söz konusu olamaz. Çünkü Orta Çağ'ın katmanlı toplum düzeninde, kadının değeri yine en aşağıdadır. Henüz tam olarak anlaşılamayan doğum, kanlı ve acı veren bir olaydır ve kadının Tanrı tarafından doğal bir biçimde cezalandırıldığına inandırır insanları. Ölü doğum yapmak ya da bebeğin doğumdan hemen sonra ölmesi, büsbütün bir uğursuzluk sayılmıştır. Kadınların büyücülükle suçlanması ve bu kadınların yakılmasının meşruiyeti üzerine Bodin dâhil (**Caduların Şeytani Çılgınlığı**) pek çok kişinin eser yazdığını ya da görüş bildirdiğini biliyoruz³⁵.

Gerçi tahtların tarihinde; iyi yönetmek, iktidarı hak etmek ve halkın sevgisine mazhar olmak erkekler için de büyük fedakârlıklar gerektirmiştir. Kralın evlenmemesi, varis bırakmaması, özel yaşamını halkın önünde yaşamaması büyük bir sorun olmasına rağmen; kraliçelerin bahtsız dullar ya da yaşlı kızlar olarak ölmesi, halk üzerinde siyasi bunalımlar yaratmamıştır. Ama tarihin ağzında hüznü bir tat bırakmıştır. Bu konuda İngiltere'nin en güçlü kraliçesi ve "güçlü-yönetici-bekâr" kadın imgesi olan I. Elizabeth'in hikâyesi çokça bilinir. Onun gibi ama tarihsel bakımdan daha önce ve başka bir coğrafyada; Bizans'ın taht oyunları arasında iktidara gelmeyi başarabilen ve 1055 yılında tahta çıkan Teodora, cinsiyetini bir kenara bırakıp, siyasi değerini ispat etmek adına hiç evlenmedi. Teodora, her şeye rağmen sağ kalmak ve iktidarı kadınca entrikalardan soyutlamak için etrafında hadım edilmiş danışmanlarla çalışmıştır. Yönetim süreleri boyunca dindar, yardımsever ve "dokunulmamış"³⁶ kimlikleri ile yaşlı kız görünümlü bu kadınlar; güçle birlikte hemcinslerine pek layık görülmeyen bir saygınlığı elde etmeye mecburdurlar.

Asalet sahibi saygın diğer kadınlar ise ailesinin kendisine uygun gördüğü evliliği gerçekleştirmek ve vassalın ya da prensin onuruna yakışan, erdemli bir yaşam sürmek zorundadır. Kocasının ölümü nedeniyle "fief" in kadına miras kalması, işlerin tehlikeye girmesi anlamına gelmektedir. Feodal ilişkilerin içinden, kadın tamamen dışlanmış. Asalet derecesi ve kralın ailesine yakınlığı ne olursa olsun, kadın hukuki ilişkilerde özel bir bağı ifade eden "fief" in tarafı olamaz. Bununla birlikte X. yüzyıl ortalarında Fransa'nın iç bölgelerinde kendisine "fief" miras kalan kadın ile karşılaşırız. Elbette bu mirasla gelen tamamen özel durumdur. Alman bölgelerinde ise XII. ve XIII. yüzyıllardan itibaren miras yoluyla fief sahibi olan kadınlar vardır. Ancak miras yoluyla sahip olunan "fief", bir erkeğe tanınan hakları ya da özel bir teminatı içermez. Kayıtlara göre; kadın cinsiyetinden kaynaklanan zayıflıkları bahane etmeksizin "fief" akdinin sorumluluklarıyla bağlıdır ve bu açıkça işleri akde uygun idare edecek bir erkek bulmak anlamına gelmektedir. Erkek, kadının rızasını değil; kralın ya da "fief" i veren efendinin onayını almak ve güvenilir olmak zorundadır. Üstelik fief sahibi dul kadının yeniden evlenmesi, yapılan evliliğin feodal ilişkilerin ahengine göre meşru görülmesi ve onaylaması ayrıca işlerin nasıl idare edeceğinin gözetilmesi hususunda kralın kesin bir yetkisi vardır. Öncelikle, koca adayının statüsünün, unvanının ve malvarlığının kadınınkine eşdeğer olması gerekmektedir. Kadının kendi seçtiği koca ile kralın onayını almadan evlenmesi, "ca-

³⁵ Christiane Klapisch-Zuber (Dir.) Histoire des Femmes en Occident II. Le Moyen Âge, Perrin, Paris, 2002, s.11-12, s. 99-112 ve s. 425 vd.

³⁶ Barbara Hill, Bizans İmparatorluk Kadınları, Çeviren: Elif Gökteke Tut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.59.

sus belli” yani “haklı savaş” nedenidir. Bu özel durumun savaşa neden olması için kralın rızası yerine kilisenin onayı ikame edilmiştir. Yani dul kadın, kendi seçtiği koca adayı ile geçerli bir evlilik yapabilmek için kilisenin, kraliyet konseyindeki temsilcisinden onay almak zorunda idi. Ancak ne yeni koca ne de bu evlilikten doğacak erkek çocuklar, ölen vassalın mirasçısı olamazdı. Böylece kadına miras kalan “fief”in denetimi, gözetimi ve akıbeti tamamen efendinin rızasına bırakılmıştır³⁷.

Zaman, Orta Çağ’dan Rönesans’a evrilirken; entrikacı, cadı, şeytani duyguların cisimleşmiş hali olan kadınlarla ya da sofı ve kendini “kadınlığından vazgeçerek” Tanrı’ya adanmış kadınlarla karşılaşılıyor. Gerçekten de kadınların yaşamında, imge ve gerçek birbiri ile hiç olmadığı kadar yakındır. Çünkü günahın kaynağı olan Havva, manastır yaşamında tövbekâr bir hizmetkârdır ya da sıradan yaşam içinde şeytanın arkadaşıdır. Rönesans’a kadar bilim, düşünce, sanat alanlarında bu “kadın” hemen hemen kayıptır. Elbette büyük ve ihtişamlı isimleri, sosyal ve siyasi statüleri gereği istisna olarak anılması gerekenler vardır. Bunlar, politik oyunların içinde, siyasi iktidarı etkileyen ya da miras aldığı saray makamını korumak için türlü oyunlar çeviren kadınlardır. Batı Avrupa’ya adeta bir “kadınlar saltanatı” yaşatan bu kadınlar, tarihin sıkça andığı isimler oldular. Catherine de Médicis, İspanya Kraliçesi Isabelle, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, Anjou’lu Marquerite, Bavyeralı Jacqueline bir dönemin unutulmaz kadın siyasi şahsiyetleri olarak incelendiler³⁸. Bu kadınların, doğuştan sahip oldukları imkânların dışında, konumları gereği özel eğitim aldıklarını biliyoruz. Orta Çağ’dan Rönesans’a uzanan zaman diliminin siyasi kadın kahramanlarının hemen hepsi Yunanca, Latince hatta İbranice biliyorlardı. Bu dillerde yazılmış eserleri okudukları gibi kendileri de şiir ve edebiyatla ilgileniyorlardı. Kütüphane envanterleri, bu kadınların okuma zevkleri, eğitim düzeyleri ve meşgul oldukları konular hakkında bilgi vermektedir. Özel kütüphanelerinde yer alan kitapların büyük kısmı dini içeriklidir. Ama şiir başta olmak üzere edebiyat kitaplarına, manastır kadınlarının ahlak ve kadınlık üzerine yazdığı elyazmalarına rastlanmaktadır. Ayrıca Ciceron’un “*de Senectute*”, Azizi Augustin’in “*de Civitate dei*”, “*Roman de la Rose*”, “*les dites moreaux des philosophes*”, “*Ovidius*”, Salisburli Jean’ın “*le Polycratique*”, “*livres de médecines*” ve Christine de Pizan’ın “*Kadınlar Kenti*” (***La Cité des Dames***)

³⁷ F. L. Ganshof, Qu’est-ce que la Féodalité?, Nauchâtel, 1947, s.163-164. Bir insan hakları belgesi olarak incelediğimiz Magna Carta’da (1215) bu konulara ilişkin düzenlemeler yapıldığı görülür. Belgenin VI. maddesi; varislerin, toplumsal durumu kendilerinden daha aşağı olanlarla evlendirilemeyeceğini düzenler. VII. maddesi; dul kalan kadının, kocası öldükten hemen sonra evlilik payını ve miras hakkını hiçbir engelle karşılaşmadan alabileceğini, ölümün ardından kırk gün kocasının evinde kalabileceğini ve bu süre içinde çeyiz tahsis edileceğini belirtmektedir. Ama asıl VIII. madde; tam da yukarıda değinildiği gibi kocasız kalmak isteyen kadının zorla evlendirilemeyeceğini ancak mirasa söz konusu olan topraklar kraliyete ait ise dul kalan kadının Kral’ın ya da lordun onayı olmadan evlenemeyeceğini hükme bağlamıştır. Ersan İlal, “Magna Carta”, İÜHFİM Cilt XXXIV, Sayı 1-4, 1969, s. 215-216. Burada miras yoluyla “fief” sahibi olan kadının yeniden evlenmesi durumunda, yeni eşin sorumlulukları ile akitten doğan sorumluluk arasında denetimli bir ilişki kurulmaktadır.

³⁸ Dir. de Éric Bousmar, Johathan Dumont, Femmes de Pouvoir, femmes politiques durant les derniers siècles du Moyen Âge et cours de la Première Renaissance, de Boeck, Paris, 2012.

eserlerinin hemen hemen her soylu kadının kütüphanesine girdiğini saptayabiliyoruz. Bu kitaplar, bütün uzun Orta Çağ boyunca okuma yazma bilen –bu dil elbette Latince idi- eğitilmiş kadınların adeta bir “ilahi kitabı” gibi yanlarından ayırmadıkları, yaşamlarını renklendiren ve hayal kurmalarına imkân veren birer araçtır³⁹.

2. Kadın Bedenindeki “Eril” Ses

Orta çağlar boyunca düşüncenin, felsefenin ve “yazı”nın dili erildir. Ama bu sakallı-bıyıklı kalabalığın içinde bir de kadın vardır. Yazarlığı meslek edinmiş, gelir elde etmek ve kendini özgürce ifade edebilmek için yazmayı tercih etmiştir Christine de Pizan⁴⁰.

Orta Çağ kadınının kendine bakışını, en iyi ve özlü anlatımla Christine de Pizan'ın “*Kadınlar Kenti*” (***La Cité des Dames***) kitabının en başında buluyoruz: “*Doğanın yarattığı canavarlar gibi!! Tanrı'nın beni bir kadın bedeninde yaratmış olması en büyük hatam ve büyük umutsuzluğumdur*”⁴¹. Gerçekte kadının mücadelesi, kadın bedeninden ama eril bir ses, eril bir söz olarak doğmaktadır. Bilimsel ve sanatsal yaşamın neredeyse tamamen erkek işi olarak kabul görüldüğü bir ortamda, bu sözler, kadınlara yönelik aşağılamadan duyulan rahatsızlığın ifadesidir.

Christine de Pizan 1405 civarında yazdığı “*La vision de Christine*” adlı eserinde alegorik ve uzun bir şiir ile kadınları ve kadınlığın ruhsal dünyasını sembollerle ören geniş bir tasvir yapmıştır. Christine, bir kadın olarak yüksek Orta Çağ edebiyatının neredeyse tek örneği sayılabilecek eserinde; büyük bir zenginlik ve farklı bir üslupla önce otobiyografisini yazmaya nasıl başladığını anlatmıştır. Bu, aslında bir şair kadının değil bir filozof kadının kişiliğidir. Antik filozoflardan Boèce'nin “***Consolation***” adlı eserinin taklit edildiği görülmektedir. Dante ve Boèce'in eserlerini orijinal dillerinden okuyabilen Christine de eğitimini ailesinin ve babasının konumuna borçlu olan kadınlardanır. Tanınmış ve soylu bir aileden geliyordu. Babası Fransa kralı V. Charles'in doktoru ve astrologu olan Tommaso di Benvenuto, 1368'de Venedik'i terk ederek, ailesini Fransa'ya taşımıştı. Kızını, eğitimine ve aile düzeyine uygun bir biçimde, soylu bir genç ile evlendirdi. Christine'nin kocası sarayda sekreterlik yapıyordu. Kocasını ve babasını ard arda kaybedince büyük bir mali ve ruhsal bunalıma düştü. Şiir yazmaya, yazıcılık (kopyacılık) yapmaya başladı. Yüksek Orta Çağ'ın en önemli edebi eseri olarak kabul edilen “***Roman de la Rose***” üzerine yazdığı alegorik bir eserle yüksek aristokrasinin dikkatini çekti ve saray tarafından himaye edildi. Aslında onun tanınmasını sağlayan döneme göre son derece modern imgeler ve şikâyetler içeren “Kadınlar Kenti” (***La Cité des Dames***) yapıtıdır. Christine de Pizan “Kadınlar Kenti”nde “bayan Akıl”a; “Tanrı'nın yetkinliği”nin, “eksik” bir varlık yaratamayacağını söyletir. Dolayısıyla kadına yüklenen olumsuz nitelermeler aynı zamanda Tanrı'nın yaratma iradesini kusurlu görmek anlamına gelecektir. Eserde, kadınların insanlık tarihindeki yeri yine

³⁹ Anne-Marie Legaré, *Livres et Lectures de Femmes en Europe entre Moyen Âge et Renaissance*, Bpelps, Belgium, 2007, 29-35.

⁴⁰ Küçük yazılarını ve kopya ettiği eserleri hesaba katmazsak Christine de Pizan 1399-1405 tarihleri arasında 15 kitap çıkarmıştır. Rullmann, s.118.

⁴¹ Bousmar-Dumont, s.94.

alegorik bir üslupla anlatılmıştır. İlk kez bir kadın, kadın cinsini “Doğa”nın bir parçası olarak vurgular ve Aristoteles’in kadınlar hakkındaki görüşlerini dini bir doktrin haline getiren Orta Çağ kadın imgesini eleştirir. Eserin içinde adeta cevap vermek için, Aquinolu Tommas’ın “*Commentaire sur la Métaphysique d’Aristote*” çalışmasından geniş alıntılar yapıldığı görülmektedir. Buradan hareket ederek “şeylerin doğası” “felsefe” ve “bilgi teorisi” arasındaki ilişki incelenir. Yaşamın olağanüstü yönleri ve dünyanın görünümü, kadınlar üzerine düşünceler ve düşüncelerin gölgeleri ile eser, felsefenin tesellisine bağlanır⁴².

Nihayet üniversite kapılarının kadınlara neredeyse yasak olduğu Orta Çağ’da XII. yüzyılda Bolonya Üniversitesinde felsefe dersleri veren Accorsa Accorso bir kadındır. Yine Bettisa Gozzadini’nin, 1236 tarihinde hukuk doktora’sı almış ilk kadın⁴³ olduğunu belirtmek gerekmektedir.

SONUÇ

Başkaldıran ya da düzeni eleştiren erkek filozoflara; sürgün, giyotin, idam veya eserlerin imhası reva görülürken; düşünen ve sorgulayan kadınlar bir de cinsiyetinden kaynaklanan acılarla iki kere savaşmak ve iki ölmek zorunda kalmışlardır.

Düşünmek ve bilmek eylemlerinin sadece erkek cinsine ait olduğunu savunan ve bunu yerleşik düzenin en kanıksanmış ilkesi haline getiren Antik dünya, bilgiyi kadından saklamıştır. Bilginin, bilgeliğin tanrıların soyundan gelen aristokratik kesime ait olduğuna inanılan bir evrede bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Bilgiye ulaşmak için kadının imkânları sınırlı ve kadına sunulan yaşamın sınırları dardır. Uğruna mücadele vererek kıskançlıkla elde tutulan bilgiye kısmen ulaşanlar dışlanmış, eleştirilmiş ve küçümsemiştir. Sonraki zamanlarda bu kadınların adlarının unutulduğunu ya da bu kadınların düşünceleri ile değil kadını tutumları ile anıldığını görüyoruz. Antik dünya dışında da kadın ve bilgi arasındaki ilişkinin, aynı değer yarguları ile şekillendiğini söylemek mümkündür.

Çağlar boyu bedeni ile sınırlanan kadın, eğitim dünyasının dışında tutulmuştur. Düşünme, soyutlama, kavramsallaştırma ve zihinsel üretim bakımından yetersiz görülmesi bir yana; bu kapasiteye sahip olduğu iddiası ile ortaya çıkanlar, kadın kimliği ile yaftalanmış ve ait olduğu sınıfın ya da toplumsal statünün gereklerine göre değerlendirilmiştir. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi yazılı üretimin verileri üzerinde kadınların etkinliği ve denetimi yoktur. Bu durum, “unutuşun” basit nedeni olarak açıklanamaz. Ancak bilimsel üretimde ve yazın dünyasında “cinsiyetçi” politikaları vurgulamak bakımından anlamlı olabilir. Tam da bu yüzden son derece sınırlı sayıdaki eserleriyle hiç değilse hemcinsleri üzerinde etkin olmuş kadınların düşünce dünyasına katkıları, derin bir “unutuşa” kurban edilmiştir.

Siyasal alan zaten hukuken “yasak alan” olduğundan, kadının siyaset teorisi ve kamu hukuku konularında bir düşünce öne sürmesi ya da tartışması; hukuk ve siyaset bilimi alanında eğitim alabilmesi ve eser üretmesi son

⁴² Anne Paupert, “La vision de Christine”, *Voix de Femmes au Moyen Âge, savoir, mystique, poésie, amour, sorcellerie XIIe-XIIIe siècle*, Bouquins, Paris, 2006, s. 407-418.

⁴³ Rullmann, s.127.

derece geç bir dönemde karşımıza çıkmaktadır. Açıkçası kadının –istisnai olarak- yönetici konumda bulunması dışında; devlet, yasa ve hukuk kavramları üzerine fikir yürütmesi, eşitlik üzerine konuşması düpedüz “delilik” olarak görülmüştür. Örneğin; Thomas Hobbes’un Leviathan adlı eserini eleştiren Margaret Cavendish, yazdığı “**Philosophical Letters**” ile değil de “tuhafliği ve utanmazlığı” ile hatırlanır⁴⁴.

Birbirinden farklı tarihsel dönemlerde yaşamış, düzeni sorgulayan kadınların hikâyeleri; kadının durumunun –her şeye rağmen- zamanla çok iyileşmediğini gösteriyor.

XVIII. yüzyılda, Marie-Olympe de Gouges, 1789’un cinsiyetçi politikalarına alenen karşı geldiği için giyotine gönderilmiştir. 1789’un siyasi ortamında devrim liderleri ile zıt düşmüş ve 1791’de ünlü “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”ne karşı çıkmıştır. Dahası devrime destek veren kadınlar için “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirisi”ni yayınlama cüretinde bulunmuştur. Bildiri’nin 1.maddesi: “Kadın, hakları bakımından erkek ile eşit ve özgür doğar” deniyordu. 2.maddesinde: “özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme (erkeklerin olduğu gibi) kadınların en doğal hakkıdır ifadesi ile temel haklar sayılmıştır. 3.madde: “ulus, erkeklerin ve kadınların toplamından oluşur” ifadesi ile kadınların da siyasal toplumun bir parçası olduğu vurgulanıyordu. Bildiriyi inceleyen Robespierre; “eğer yasayı yapan devrim meclisi, ulusun tamamını temsil etmiyorsa, bu yasaların meşruiyeti kabul edilemez” dediğinde, Oympe de Gouges devrimin ilkelerine karşı gelmekle suçlanmıştır. De Gouges’un cevabı gecikmedi; “Devrim, herkesin sahip olduğu bir hakkı, “ifade özgürlüğünü” sınırlandırıyordu”. Hiçbir savunma işe yaramadı ve kendisi deli ilan edilerek, kalabalıklar önünde çıplak kırbaçlandı, giyotinde öldü. Olympe de Gouges’un trajik sonu önemlidir ancak 1789 atmosferinden ve Devrim’in ilkelerinden bahseden çalışmalarda adı pek nadir olarak anılır⁴⁵.

Mary Wollstonecraft (1759-1797) da Fransız devrimine bir İngiliz olarak getirdiği eleştiriler yüzünden Fransa’yı terk etmek zorunda kalmıştır. Burke’un Fransız devrimi aleyhine yazdığı eserine karşılık “İnsan Hakları Müdafaası” (*Défense des droits de l’homme*) adını taşıyan kısa bir makale yazan Wollstonecraft 1792’de Fransa’nın siyasi atmosferini yerinde gözlemliyordu. Yazdıklarından çok yaptığı edepsizlik kabul edilemezdi. Çünkü bir kadının sanki kadın olması yetmezmiş gibi modernite ve akıl üzerine konuşması-yazması dayanılmaz bir durumdur. Mary, despotizmin sadece bir siyasal yönetim olmadığını, yaşamın her alanında ve sosyal kurumlarda gördüğümüz bir düşünce biçimi olduğunu söylemiştir⁴⁶.

Germaine de Staël, soylu, varlıklı ve ünlü olmasına rağmen Napolyon’dan kaçmak için Avrupa’yı neredeyse karış karış dolaşmıştır. Tiyatro eserleri, denemeler, şiirler yazan Staël, 1789 Devrimi’nin ortasında; salon yaşamı ve özel hayatı ile renkli bir siyasi kişilikti. Flora Tristan; kadın işçilerin haklarını savunmak adına Fransa’yı baştanbaşa kat ederken, sözcüğün tam anlamıyla yorgunluktan ölmüştür. Güçsüz düşen bedeni, tüberküloza direneme-

⁴⁴ Rullmann, s.213.

⁴⁵ Michael Paraire, Femmes Philophes, femmes dissidentes, Les éditions de l’épervier, Paris, 2012, s.9-12.

⁴⁶ Paraire, s.15-18.

miştir. Rosa Luxemburg, Marksizme getirdiği eleştiriler yüzünden anavatanı Polonya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. XX. yüzyılda Simon de Beauvoir, Fransa'nın Hind-Çinindeki ve Cezayir'deki askeri politikalarına açıkça muhalefet ettiği için kendi ülkesinde bir sürgün gibi yaşamıştır. Hannah Arendt II. Dünya savaşı sırasında Gestapo'dan son anda kaçabilmiştir. Bu kadınlar; bedensel varoluşunun ötesine geçmek için "ben kimim?" sorusunu modern zamanlarda yeniden sordular. Ama tıpkı geçmiş çağları yaşamış "bilgi-sever" ve filozof kadınlar gibi, cinsiyetlerinin getirdiği zorluklar nedeni ile eril düzene muhalif olmanın bedelini iki kez ödediler.